

Araştırma Makalesi / Research Article

Hunlardan Kalan Kültürel Miras: Çin Kaynaklarında “Batur” Unvanı*

Gökçen Kapusuzoğlu**

Öz

Türk tarihinin erken dönemlerinin aydınlatılması için kullanılan temel kaynaklardan Çin kaynakları, pek çok farklı dönemin önemli olaylarını ve kişilerini özenle kayıt altına almıştır. Hunlar dönemi ile Qing Hanedanı dönemi arasında geçen yüzlerce yıllık zaman dilimi de aynı tutumla kayda geçirilmiştir. Hun Tanrıkut'u Mo-du'ya Türkçe karşılık olarak önerilen Bahadır/Batur adı Çince kaynaklarda çok farklı şekillerde yazılmış ve farklı dönemlerde kullanımı devam etmiştir. Özellikle Yuan Hanedanı ve Qing Hanedanı dönemlerinde yaygın olarak kullanıldığı kaynaklarda görülmektedir. Çalışmada bu adın/unvanın farklı yazılış biçimleri kaynaklara göre tasnif edilmiş ve kayıtlardan örnekler verilerek sözcüğün kullanılış amacı ve biçimi gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Çin Kaynakları, Yuan Hanedanı, Qing Hanedanı, Mo-du Tanrıkut, Batur.

* Geliş Tarihi: 20 Kasım 2021 – Kabul Tarihi: 18 Nisan 2022

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Kapusuzoğlu, Gökçen. “Hunlardan Kalan Kültürel Miras: Çin Kaynaklarında ‘Batur’ Unvanı.” *bilig*, no. 105, 2023, ss. 39-54.

** Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü – Karaman/Türkiye

ORCID: 0000-0001-6188-1188

gokcen_66@windowslive.com

Giriş

Hunlar dönemindeki Mo-du¹ Tanrikut’a (冒頓?- MÖ 174) Türkçe karşılık olarak Hirth tarafından Bagatur/Bahadır karşılığı² önerilmiştir (Hirth 255). Ülkemizdeki pek çok bilim insanı tarafından da bu öneri kabul edilmiştir. Batur sözcüğü de Türk Dil Kurumuna göre Bahadır sözcüğünün anlamdadır (TDKGTS). Ayrıca Hirth de Çince kaynaklardaki Batur sözcüğünün Bahadır’ın dönüşümü olduğunu ifade etmiştir (Hirth 249). Bu ad, tarihsel olarak yaşayan bir addır. Milattan önceki dönemlerden günümüze kadar kullanımı süregelen adın, Çin tarihinin farklı evrelerinde, farklı biçimlerde yazılışı ve kullanımı farklı kaynaklarda kaydedilmiştir. Hunlar döneminde bir ad olarak ortaya çıkan sözcük, tarihsel süreç içerisinde kullanılarak Qing döneminde bir unvana dönüşmüştür. Günümüzde ise Moğolistan’ın başkentine³ adını vermesinin yanı sıra erkek çocuklarına verilen bir addır. Bu adın kaynaklarda pek çok farklı şekilde yazılması da tarihsel süreçte varlığını devam ettirmesi ile açıklanabilmektedir.

Türkçede bahadır, yiğit anlamlarına gelen Batur adı ile Moğolcada “Baatar/ baarap” olarak karşılaşılmaktadır (Clauson 313). Çince farklı yazılış biçimleri olmasına rağmen anlam bakımından aynıdır. Örneğin, Çinceye Moğolcadan geçen Ba-du-lu (拔都魯) ile Mançu dilinden geçen Ba-tu-lu (巴圖魯) kahraman, cesur asker anlamına gelmektedir (İnayet 96, 98). Batur, Moğol döneminde çoğunlukla ad olarak kullanılırken; Qing Hanedanı döneminde geleneksel unvanlardan birine dönüşmüş ve savaşlarda başarılı olanlara tevdi edilmiştir. 1616 yılından 1851 yılına kadar 33 kişiye tevdi edilen unvan, çoğunlukla Mançu kökenli kişilere verilmiştir. 1795 yılından itibaren unvanın kullanımı azalmıştır ve bu sürede Wang Wenxiong (王文雄) adlı tek bir Çinliye Batur unvanı verilmiştir (He 1).

Unvan, Moğol idaresi ile Ming ve Qing Hanedanları döneminde farklı şekillerde yazılmıştır. Bu dönemleri anlatan kaynaklar olan *Yuan Tarihi*, *Ming Tarihi* ve *Qing Shi Gao*’da unvandan söz edilmiştir. Bunun yanında *Moğolların Gizli Tarihi*’nde ve *Yeni Yuan Tarihi*’nde unvanın farklı yazılış biçimleri yer almaktadır. *Yuan Tarihi*’nde bu unvanın ilk iminin farklı yazıldığı çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin: Ba-du-er (八都兒), Ba-du-er (拔都兒), Ba-du-er (把都兒). Bunlar “Batur” sözcüğünün farklı yazılmış şekilleridir fakat anlamları aynıdır. İsim ve unvan olarak kullanımının yanı sıra, Batur bir orduya da adını vermiştir. Sadık ve cesur askerlerden müteşekkil bir ordu kurulmuştur.

Bu orduya Batur Ordusu denilmiştir ve Batur sözcüğünün farklı yazılış şekilleriyle (Ba-du-lu Ordusu 拔都魯軍, Ba-du-lu Ordusu 霸都魯軍, Ba-du-lu Ordusu 八都魯軍, Ba-du Ordusu 拔都軍) kayıtlara geçmiştir.

Aşağıda unvanın farklı yazılış biçimleri kaynaklara göre tasnif edilmiş ve kayıtlardan seçilen örnekler verilerek sözcüğün kullanılış amacı ve biçimi gösterilmiştir.

Yuan Tarihi’nde Batur

Batur unvanının farklı yazılışlarından biri “Ba-du-lu 霸都魯”dur ve resmî tarih yazımı arasında yalnızca *Yuan Tarihi’*nde bu şekilde bir kullanım görülmektedir. Unvan, eserin “Ordu 2” başlıklı bölümündeki metinde, Yuan döneminin Hükümdarı Koruma Ordusunda (怯薛/Keşig) yer alan görevlilerden söz edilirken geçmektedir:

“...Sadık [ve] cesur askerlere Ba-du-lu (Batur) denir. Cesur olup düşmanı olmayan askerlere Ba-tu (Batu/拔突) denir. Adlarının türü farklı olmalıdır, hepsi Hükümdarlık Sağ/Sol [Birlikleri’nde] görev yapan, çalışan [ve] nöbet tutan kişiler olmalarına rağmen, [adı batur olanların] yaptığı görev daha belirgindi. Örneğin, Dört Hükümdarlık Ordusu’nun yönetiminden [sorumlu olur] ve Hükümdarlık Ordusu Komutanı’na liderlik ederlerdi” (YS 2525).

Bu yazılış şekli ile yine *Yuan Tarihi’*nde biyografiler bölümünde bir isim olarak karşılaşılmaktadır (YS 2937). Ancak daha sonra bu kişi hakkında detaylı bilgi verilirken yazılış şekli değişmiş ve unvanın bir başka yazılış olan “Ba-tu-lu 霸突魯” şeklinde kaydedilmiştir. Buna göre; Moğol kökenli Mu-hua-li’nin (木華黎 1170-1223) soyundan gelen Ba-tu-lu (Batur), Kubilay Han ile sefere çıkmış, orduya öncülük etmiş ve onun güvenini kazanmıştır. Daha sonra 1304 yılında da kendisine çeşitli unvanlar bahşedilmiştir (YS 2942).

Bu yazılış biçiminin *Yuan Tarihi’*nde geçtiği bir başka yer ise Ta-hai Temür (塔海帖木兒) adlı kişinin biyografisidir. Burada, Ta-hai Temür’ün 1278 yılında iki yüz kişilik [Ba-] du-lu Ordusu ile Song Hanedanı ordusunu Bai Shui Jiang’da yenilgiye uğrattığı, savaş gemilerinden birine el koyduğu ve adamlarından otuz kişiyi rehin aldığı kaydedilmiştir (YS 3277). Bu cümlede Ba-du-lu sözcüğünün ilk imi olan Ba düşmüştür. Metne sonradan eklenen notlandırmada ise “Batur ordusunun askerleri öldüğü için buradaki “ba” imi düşmüştür” açıklaması yapılmıştır (YS 3277).

Yuan Tarihi'nde unvanın bir başka yazılış şekli de Ba-du (霸都)'dur. Yuan döneminin komutanlarından Liu Guojie (劉國傑 1233-1304) biyografisinde hükümdarın ona Huanyuan Büyük Komutanı unvanı ile Ba-du unvanı verdiği kaydedilmiştir. Devamında ise “Ba-du Çin dilinde cesur asker demektir” ifadesi kullanılmıştır (YS 3808).

Yuan Tarihi'nde Batur'un farklı yazılış biçimlerinden bir diğeri Ba-du-lu (拔都魯)'dur. Hükümdar Dingzong (孛兒只斤貴由 1206-1248) döneminin anlatıldığı 1247 yılına tarihlenen kayıtlarda Ba-du-lu (拔都魯) sözcüğü şöyle kullanılmıştır: “O ay [sekizinci ay], [Hükümdar] her yüz Moğol ailesinden birinin Ba-du-lu olarak adlandırılmasını emretti” (YS 39).

Yine *Yuan Tarihi*'nde Cengiz Han'ın altıncı kuşak torunu He Shang'ın biyografisinde, babası Hu-du-si'nin (忽都思) Hükümdar Yuan Ruizong ile birlikte Jin Komutanı'nın ordusunu Jun Zhou'da yenilgiye uğratması üzerine Ba-du-lu unvanını kazandığı kaydedilmiştir (YS 3256). Bunun yanında, Yuan Hanedanı döneminin ilk yıllarında görev yapan komutanlardan Zhang Rou'un (張柔 1190-1268) *Yuan Tarihi*'ndeki biyografisinde, bastırıldığı bir isyanın akabinde kendisine Ba-du-lu unvanı verildiği kaydedilmiştir (YS 3473). Bu kayıtlar, “Batur” un Moğol döneminde hem ad hem de unvan olarak kullanıldığını göstermektedir.

Yuan Tarihi'nde Batur'un unvan olarak verildiğini gösteren iki kayıt daha yer almaktadır. Jin Hanedanı'nın son döneminde görev yapan komutanlardan Kitan kökenli Yelü Liuge'nin (耶律留哥 1165-1220) biyografisinde iki oğluna da başarıları sebebiyle Ba-du-lu unvanı verildiği kaydedilmiştir (YS 3514-3515).

Son olarak, Batur'un bu yazılış biçimi ile *Yuan Tarihi*'nde bir gemiye verilen isim olarak karşılaşılmaktadır. *Yuan Tarihi*'ndeki Japonya monografisinde 1274 yılına tarihlenen kayıtlarda, Moğolların Japonya'ya saldırısı sırasında kullanılmak üzere yola çıkan bir gemiden “Batur Hafif Hızlı Gemisi (拔都魯輕疾舟)” olarak söz edilmiştir (YS 4628). Bu, askerleri karaya çıkaran hafif ve hızlı gemilere verilen bir addır (Luo 122). Kahraman ve cesur anlamına gelen sözcüğün, bu özelliklere sahip olduğu düşünülen askerleri taşıyan gemiye ad olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Batur adının Moğolların askerî yapısı içinde ne denli yaygın kullanıma sahip olduğunu göstermektedir.

Yuan Tarihi'nde geçen bir başka yazılış Ba-du-er (拔都兒)'dir. *Yuan Tarihi* içinde yapılan taramalarda bu yazılış biçiminin cümle içerisinde farklı şekillerde kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan biri; kişilere verilen ikinci bir isim olarak kullanılmasıdır. Örneğin, Yuan Hanedanı dönemi komutanlarından Kıpçak soyundan gelen Shan-che Batur'un (苦徹拔都兒) adı bu şekilde yazılmıştır (YS 3031). Aynı şekilde Zhe-mi-si Batur (折米思拔都兒) ve Bu-li-he Batur (不里合拔都兒) şeklinde ikinci isim olarak kayıtlara geçmiştir (YS 2435, 2511).

Yuan Tarihi'nin 1282 yılının beşinci ayına tarihlenen kayıtlarında ise sözcük, bir orduya verilen ad olarak "...Başkentteki Batur Ordusu'na yazlık giysi verildi" cümlesinde geçmektedir (YS 243).

Aynı yazılış, *Yuan Tarihi*'nde iki farklı cümlede herhangi bir kişinin adı verilmeden kullanılmıştır. Bunlar; "Büyük Komutan Batur ve beraberindekilerin öncü kuvvet olarak gitmeleri emredildi" cümlesi ile "Batur ve beraberindekiler savaşmak üzere onları karşıladı" cümleleridir (YS 61-62). Bu cümlelerde Büyük Komutan Batur olarak ifade edilen kişinin kim olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu cümlelerin yer aldığı Hükümdar Kayıtları'nın dördüncü tomarında Batur ifadesi farklı şekilde yazılmış ve yine bir kişinin adı verilmeden "Ye-gu (也古)⁴ ve Batur (拔突兒)" şeklinde ifade edilmiştir (YS 59).

Yuan dönemi komutanlarından Xi-er-ji-si'nin (昔兒吉思) *Yuan Tarihi*'nde yer alan biyografisinde torunu Sa-li-man'a (撒里蠻) Arık Böke'ye karşı verilen savaşta başarıları nedeniyle Batur unvanı verildiği kaydedilmiştir (YS 3015). Aynı şekilde An-da-er-tu (按答兒秃) ve Ha-la-ha-sun'a (哈刺哈孫 1257-1308) da savaşlarda gösterdikleri başarılar sebebiyle Batur unvanı verilmiştir (YS 2918).

Yuan Tarihi'ndeki yazılışlardan bir başkası Ba-tu-er (拔突兒)'dir. Sözcük, Kubilay Han'a dair bilgilerin kaydedildiği Hükümdar Kayıtları'nda dört kez geçmektedir. Bunlardan ilki yukarıda da söz edilen "Ye-gu ve Batur" ifadesinde kullanılmıştır (YS 59).

Sonraki kullanım, "Büyük Komutan Ba-tu-er ve beraberindekiler, geminin önderliğinde aceleyle Yue Zhou'a [yöneldiler]..." cümlesinde geçmektedir. Ardından da "Kışın onuncu ayda... Ba-tu-er, Yue [Zhou]'dan geri döndü" denilmiştir (YS 62). Sözcüğün bu yazılış biçimiyle kullanıldığı son yer ise

“Niutou Dağı’ndan ayrılıp, Linan’a yönelmeleri söylenirken, Büyük Komutan Ba-tu-er ve beraberindeki komutanlarla bütün orduları Hubei’i kuşatmak üzere [orada] kaldılar” cümlesidir (YS 63). Batur sözcüğünün bu yazılış şeklinde, cümlelerde bir ad kullanılmaksızın Büyük Komutan Batur ifadesi tercih edilmiştir.

Yuan Tarihi’nde geçen bir başka kullanım da Ba-du-er (八都兒)’dir. Sözcüğün kullanım alanı şimdiye kadar tespit edilen diğerlerinden farklı değildir. Diğer yazım biçimleri gibi bu da eserde ad ve unvan olarak kullanılmıştır. Bu, Yuan döneminde sözcüğün yazılışı değişse de kullanım amacının aynı kaldığını göstermektedir.

Yuan Tarihi’nin Hükümdar Kayıtları bölümünün 1318 yılının üçüncü ayına tarihlenen kayıtlarında Batur, saraya bağlı görevlilerden birinin adı olarak geçmektedir. “Ninghai Beyi Ba-du-er’a altın mühür hediye edildi” (YS 582).

Aynı şekilde, eserin biyografiler bölümündeki Ya-hu-dou (牙忽都) biyografisinde de ad olarak kullanılmıştır. “Tuo-lie Temür (脫列帖木兒) öldüğünde oğlu Ba-du-er başa geçti. Ba-du-er öldüğünde, üç oğlu vardı...” (YS 2910).

Batur’un ikinci ad olarak kullanıldığı kayıtlar da vardır. Bunlardan bazı örnekler şöyledir. *Yuan Tarihi*’nin Askeriye başlıklı bölümünde “...Bie-su-dai (別速忒) [ve] Hu-bie-lie Batur’a (忽別列八都兒) Başkent Ordusunun komutanı olarak, iki bin kişilik Moğol ordusuna liderlik etmeleri emredildi...” cümlesi kaydedilmiştir (YS 2539). Aynı şekilde Che-li’nin biyografisinde, “1328 yılının sekizinci ayında, [Shi-lie-men], Zhiyuan [unvanlı] Tuo-tuo Mu-er’a itaat edip Chaohe Nehri’ne geldi. Huo-wan-zhe Ba-du-er [ve] Ai-de-jin’den oluşan on iki kişi, sekiz kişiyi öldürüp, dört kişiyi de yakalayarak başkente döndüler” cümlesi kaydedilmiştir (YS 3285). Bu örneklerde Batur’un ikinci ad olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir başka kayıta ise unvan olarak verildiği görülmektedir:

“Wanyan Shizhu’nun...babası Nazhu, Taizu’ya bağlandı. [Ona] itaat edip batı bölgelerine, Hexi’ye saldırdı. Sonra da Taizong’a [itaat edip, onun] emrinde Fengxiang’a, Tong Zhou’a saldırdı. Başarılı oldu, Ba-du-er unvanı verildi...” (YS 3886).

Batur’un *Yuan Tarihi*’nde geçen bir başka yazılış şekli Ba-du-lu’dur (八都魯). Bu şekilde *Yuan Tarihi*’ndeki kullanımına ek olarak, *Song Hanedanı Kayıtları*’nda da iki ayrı kayıta geçmektedir.

Yuan Tarihi'nde sayısal olarak fazla geçtiği gözlemlenen sözcüğün, aslında bu eser içerisinde çoğunlukla aynı kişilerden bahsederken kullanıldığı görülmektedir. *Yuan Tarihi*'ndeki pek çok yazılış biçiminde olduğu gibi burada da Batur ikinci ad olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri Yuan Hanedanı'nın son dönemlerindeki komutanlardan ve aynı zamanda Vezir Bolod Temür'ün (孛羅帖木兒) babası olan Dashi Batur'dur (答失八都魯). Kayıtlardan örnek vermek gerekirse;

“Dashi Ba-du-lu'ya orduyu taşıyıp, Chenliu'ya yerleştirmesi emredildi” (YS 927).

“Dashi Ba-du-lu saldırarak düşmanı nehrin iki yanından kuşattı, onları büyük yenilgiye uğrattı...” (YS 928).

“Dashi Ba-du-lu'nun oğlu Bolod Temür'e, Henan Eyaleti'nin Devlet İşleri Düzenleyicisi olması emredildi...” (YS 941).

Eserde geçen bir diğer örnek Baiyan Batur'dur (拜延八都魯). Baiyan Batur'un biyografisinde Batur adını sonradan aldığı kaydedilmiştir (YS 3023). Eserde Batur'u ikinci adı olarak kullanan diğer örnek ise Liu Ha-la Batur'dur (劉哈剌八都魯). Her ikisinin de *Yuan Tarihi*'nde kendilerine ayrılmış birer biyografisi bulunmaktadır (YS 3023, 3973). Bunlardan Baiyan Batur savaşçı kimliğiyle; Liu Ha-la Batur ise idareci kimliğiyle ön plana çıkmıştır.

Bu yazılış şekli, *Song Hanedanı Kayıtları*'ndaki ilk örnekte bir Uygur komutanın adı olarak geçmektedir. “Uygur Ai Li Ba-du-lu, yüz küsur savaşçıyı komuta ediyordu...” (SS 12377).

Sözcüğün Uygur kökenli birinin adı olarak kayıtlarda geçmesi, bu unvanın/adın kullanımının Moğol dönemiyle sınırlı olmadığına, Türk kültür çevresinden diğer halklar arasında da kullanım alanı bulduğuna işaret etmektedir.

Bir diğer kayıt ise *Song Hanedanı Kayıtları*'ndaki Güney Song dönemi komutanlarından Cao Youwen'in (曹友聞 ?-1236) biyografisinde 1236 yılında Moğollarla yapılan savaştan söz edilen kayıtlarda yer almaktadır. Burada Batur sözcüğü ile düşman komutanı olarak addedilen Moğol bir komutanın adı olarak karşılaşılmaktadır. “Kuzey askerleri doğuya geldi, on bini hızlıca savaşa girdi, düşman komutanı Ba-du-lu on bin küsur askere sahipti...” (SS 13236).

Yuan Tarihi'nde geçen son kullanım Ba-du (拔都)'dur. Çince de diğer yazılışlardan bir im eksik olarak yazılmıştır. Doğrudan Batur anlamına gelmeyen

ancak onunla aynı kökten gelen bu adı, Cengiz Han'ın torunu Batu Han⁵ kullanmıştır. Sözcüğün Moğolcası Bat /Bat'tır. Batu, yukarıda da söz edildiği gibi yazılış olarak Batur'dan ayrılmasının yanı sıra kullanım olarak da ayrılmaktadır. Batur çoğunlukla ya unvan ya da ikinci ad olarak kullanılırken; Batu'nun birinin doğduktan sonra aldığı ilk ad olduğu anlaşılmaktadır.

Ming Tarihi'nde Batur

Yuan Tarihi dışında Batur adının geçtiği bir başka kaynak *Ming Tarihi*'dir. Bu eserde Batur adı tek bir şekilde Ba-du-er (把都兒) olarak yazılmıştır. Eserde, özellikle Hükümdar Kayıtları'nda Batur ile bir savaştının adı olarak karşılaşılmaktadır. Ming Shizong'un yönetim dönemi olan 1548 ve 1552 yılına tarihlenen kayıtlara aşağıdaki cümleler örnek verilebilir:

“...Ba-du-er, Guangning'e saldırdı, [savaşa] katılan Komutan Yan Zhen savaşarak öldü” (MS 238).

“...Ba-du-er [ve] Xin-ai, Xinxing Kalesi'ni işgal ederek [kalenin] yönetici seviyesindekilere savaşarak ölmelerini emrettiler” (MS 240).

Ming dönemi idarecilerinden Wang Yu'nün (王予) biyografisinde de Batur, benzer bir şekilde kullanılmıştır.

“...Ba-du-er, Xin-ai [ve] pek çok boy Hui Zhou'da garnizon kurdular...” (MS 5399)

Bu örneklerin yanı sıra, *Ming Tarihi*'nde Batur'un ikinci ad olarak kullanıldığı kayıtlar da görülmektedir.

“Qiejin Taiji'nin⁶ yeğeni Qing Ba-du-er⁷ Gansu'ya saldırdı...” (MS 5981)

Ming Tarihi'nde Batur adının görüldüğü bir diğer kayıt, Batı Bölgeleri tomarında yer alan Herat monografisidir.

“... [Herat'ın] Beyi Şah Ruh Ba-du-er, elçi gönderip An ile birlikte saraya haraç sundu” (MS 8609).

Şahruh⁸ adı, Çince resmî tarihler içerisinde yalnızca *Ming Tarihi*'nde toplam altı kez görülmektedir. Bu kayıtlardan yalnızca birinde “Şahruh Batur (沙哈魯把都兒)” olarak geçmektedir. Şahruh, kahraman bir asker olarak anılmaktadır (Grousset 496). Batur unvanı da genellikle bu anlamda kullanıldığı için *Ming Tarihi*'nde böyle nitelendirildiği ve kendisinden böyle söz edildiği düşünülmektedir.

***Qing Shi Gao*'da Batur**

Batur adının kaynaklardaki bir başka yazılışı Ba-tu-lu (巴圖魯)'dur. Bu yazılış şekli yalnızca *Qing Shi Gao*'da geçmektedir ve eserde beş yüzden fazla yerde görülmektedir. Ba-tu-lu, tıpkı diğer kullanımlarda olduğu gibi ad olarak kullanılmasının yanı sıra, Qing Hanedanı döneminde savaşçılara bir başarı nişanı olarak tevdi edilmiştir. Mançu dilinde “ᡩᠠᡳᠲᡠᠯᡠ” şeklinde yazılan ve kahraman, cesur asker anlamına gelen unvan, Moğol dilinden Mançu diline geçmiştir. Qing Hanedanı döneminde ilk Batur unvanı 1585 yılında Mu-er-ha-ji'ye (穆爾哈齊) verilmiştir (Qi ve Liu 17).

Qing Shi Gao'da çok yerde geçen ifade kimi kayıtlarda unvan olarak; kimi kayıtlarda birinin ilk veya ikinci adı olarak geçmektedir. Unvan olarak kullanılması ile ilgili aşağıdaki kayıtlar örnek olarak verilmiştir:

“Dokuzuncu ayda, Sun Dali ve beraberindeki seksen üç kişi, Rui Qinwang ile birlikte [Qingshan] Geçidi'ne girip başarı elde ettiler, her birine farklı memuriyetler verilerek Ba-tu-lu unvanı bahşedildi” (QSG 69).

“Vali Yardımcısı Mian Xun eşkıyanın peşinden gidip Feng Xian'de yenilgiye uğrattı, [kendisine] Ba-tu-lu cesaret unvanı bahşedildi” (QSG 730).

“Wang Zhen, Jiangxi [ilçesindeki] Ji An [bölgesine] yardıma gitti, onların zaferine dahil oldu, [kendisine] Ba-tu-lu cesaret unvanı bahşedildi ...” (QSG 743).

“Bölge Komutanı Li Chaobin, Anhui Dong Liu'yu [ve] Jian De'yı geri alınca [kendisine] Ba-tu-lu cesaret unvanı bahşedildi...” (QSG 751).

Yukarıdaki dört örnekte unvanın bir cesaret unvanı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu yazılış şeklinin unvan olarak kullanımının yanı sıra ilk ve ikinci ad olarak kullanıldığı kayıtlardan örnekler de aşağıdaki gibidir:

“Ba-tu-lu Zhun Ta, Moğol Yönetici oldu” (QSG 65).

“Ba-tu-lu Zhan [ve] Du Erma Devlet İşleri Bakanı oldular” (QSG 122).

“Hükümdarın büyükbabasının ağabeyi Li Dun Ba-tu-lu'ya öldükten sonra Askerî Başarıları Olan İlçe Beyi unvanı verildi...” (QSG 2586).

Batur sözcüğünün *Qing Shi Gao*'da geçen ve unvanın Türkçe sesletimine oldukça yakın olan bir başka yazılışı Ba-tu-er (巴圖爾)'dir.

Kayıtlarda bu yazılış biçiminin de hem tek başına bir ad hem de ikinci ad olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında özellikle Moğol kökenli halklardan olan Cungarların yöneticilerinin adlarının öncesinde veya sonrasında Batur unvanını kullandıkları görülmektedir (Paulenz 92):

“Cungarların⁹ boy beyi Ba-tu-er Hun Taiji [Erdeni Batur], konargöçer Altayların gücüne güvenerek bütün Oyratları¹⁰ hizmetine almak istiyordu” (QSG 14494).

Qing döneminin dört Moğol boyundan biri olan Ka-Er-Ka Zha-Sa-Ke-Tu Han Boyu’ndan (喀爾喀扎薩克圖汗部) söz eden bir başka kayıta da şöyle geçmektedir.

“[Zha La Er Hun Taiji]’nin] ... ikinci oğlu Noyan Tanhatan Ba-tu-er ... aynı sorumluluğu aldı...” (QSG 14434).

Bu örneklerin yanı sıra *Qing Shi Gao*’da Tibet’te kurulan Moğol kökenli Hoşut Hanlığı’nda¹¹ da Batur unvanının kullanıldığını gösteren kayıtlar vardır:

“Hoşut boyundan Kun-dou-lun-wu Bashi, Dou-er-ge-qi Noyan olarak adlandırılır. On altı oğlu vardır... diğeri Qing Ba-tu-er, diğeri Yi-na-ke Ba-tu-er...” (QSG 14504).

Qing Shi Gao’da, Qing dönemindeki Kazak boyunda da Batur unvanının kullanıldığını gösteren kayıtlar vardır:

“[Kazakların] hanları A-bu-le-ban-bu-te’dır, yani A-bi-li-sı. Üç tane Ba-tu-er’ları vardır. İlkine Tuli Bay denir, ikincisine Huige erde denir, üçüncüsüne Sasake Bay denir. Ancak gerçekte devletin başı Tuli Bay’dır” (QSG 14720).

Yukarıdaki cümlede üç tane Batur olduğu ve bir tanesinin devletin başı olduğunun ifade edilmesi, Kazaklarda Batur’un yönetici veya idareci anlamında kullanıldığını göstermektedir.

Günümüzde Türkçede de bir isim olarak kullanılan Batur, Kazakçada, Kırgızcada ve Başkurtçada Türkçeye benzer bir sesletimle “Batur” olarak telaffuz edilmektedir. Aynı şekilde anlamında da herhangi bir değişiklik olmaksızın sırasıyla yiğit, kahraman ve gözü kara anlamlarına gelmektedir (TDKKTLS).

Moğolların Gizli Tarihi ve Yeni Yuan Tarihi’nde Batur

Batur sözcüğünün bir başka yazılış şekli olan Ba-a-tu-er (把阿秃兒), *Moğolların Gizli Tarihi* ve *Yeni Yuan Tarihi* adlı eserlerde geçmektedir. Bu eserlerde yer alan kayıtlarda, çoğunlukla ikinci ad olarak kullanılmıştır. Örneğin;

“...Meng Nian Tudun’un yedi oğlu vardı... adı Na-chen Ba-a-tu-er’dı” (MGT Tom 1).

“Hu-li-er Ba-a-tu-er Naymanlara kaçtı” (XYS Tom 117).

Bu yazılış şekli, sözcüğün “Baatar” olan Moğolca aslından doğrudan ses benzerliği yoluyla Çinceye geçtiğini ve Çince imlerle yazılmış hâli olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Çalışmada Batur adının/unvanının toplam on üç farklı yazılış biçimi saptanmıştır. Bunlardan dokuzu *Yuan Tarihi’*nde, bir tanesi *Ming Tarihi’*nde, ikisi *Qing Shi Gao’*da geçmektedir. Ayrıca *Moğolların Gizli Tarihi’*nde ve *Yeni Yuan Tarihi’*nde de bir farklı yazılış vardır. Batur sözcüğü, Çin kaynakları içerisinde en çok Moğol dönemini anlatan kaynak olan *Yuan Tarihi’*nde geçmektedir. Sözcüğün kaynaklardaki kullanımlarında, hem birine doğrudan sonra verilen ilk ad olarak, hem kişi adlarının ardından “yiğit, bahadır” anlamlarında ikinci ad olarak, hem de bir cesaret unvanı olarak verildiği görülmüştür. Özellikle Türkçe sesletime yakın olan Ba-tu-er yazım şeklinin yalnızca Moğollarda değil, Moğol kökenlilerin kurdukları devletlerde ve Türk kültür coğrafyasından diğer halklarda görülüyor olması, farklı yazılış biçimlerine rağmen unvanın nesiller boyunca yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Hunlar döneminde Mo-du Tanrıkut’a verilen adın, Mançu dönemine kadar varlığını sürdürmesi, geçen bu sürede farklı pek çok kavim tarafından kullanılmış olması, kültürel devamlılığı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında, Batur’un günümüzde de hâlen kullanılan bir ad olması Hunların bıraktığı kesintisiz kültürel mirası gözler önüne sermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında yazarın herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kısaltmalar

MGT: *Moğolların Gizli Tarihi*

MS: *Ming Tarihi* (bk. Zhang).

QSG: Qing Shi Gao (bk. Zhao).

SS: Song Hanedanı Kayıtları (bk. Y. Song).

TDKGTS: Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük

TDKKTLS: Türk Dil Kurumu Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü

XYS: Yeni Yuan Tarihi (bk. Ke).

YS: Yuan Tarihi (bk. L. Song).

Açıklamalar

- 1 Sözcük, Türkçe çalışmalarda farklı şekillerde okunmuştur. Örneğin, Gömeç "Mo-tun" olarak, Ercilasun "Motun" olarak, Onat, Ercilasun, Orsoy ve Taşağıl "Mo-tu" olarak okumuşlardır (Gömeç 53; Ercilasun 19; Onat vd. 5; Taşağıl 16). Bu eserlerde kullanılan transkripsiyon sisteminin Pinyin değil Wide Giles olduğunu belirtmek gerekir. Sözcükte geçen "t" harfi "d" olarak okunmalıdır. Otkan ise doğru okunuş şeklinin "Mo-du" olduğunu ifade etmiştir (Otkan 13).
- 2 Hirth'in yanı sıra Parker da Mo-du için "Bahadır" anlamında "Baghdur" karşılığını önermiştir (Onat vd. 107). Kafesoğlu, "Beğ-tun" önerisini getirirken; Gömeç ise Mo-du'ya karşılık olarak "Börü Tonga"yı önermektedir (Kafesoğlu 60; Gömeç 53).
- 3 Türkçe Ulanbatur olarak okunan şehrin Moğolca yazılışı Ulaanbaatar/Улаанбаатар'dır ve "Kızıl Bahadır" anlamına gelmektedir.
- 4 Ye-gu, Cengiz Han'ın kardeşi Qasar'ın oğludur.
- 5 Batu Han (1209-1256), Cuci'nin oğludur. Altın Orda Devleti'nin kurucu hanıdır. *Yeni Yuan Tarihi*'nde biyografisi bulunmaktadır (XYS Tom. 106). Ayrıca Batu Han'a Sayın Han da denilmektedir (Ötemiş Hacı 31). Bu adın Çince yazılışı 撒因汗/Sa-yin Han'dır.
- 6 Moğol kökenli siyasetçi ve düşünür olan Qiejin Taiji (切盡台吉) Ming döneminde Ordos'un yöneticisi olarak görev yapmıştır (Baidu Ansiklopedisi).
- 7 Moğol kökenli ve Börçigin boyundan gelen Qing Batur (青把都兒? - 1591), Ming döneminde Karaçin boyunun yöneticisi olarak görev yapmıştır. 1517-1519 yılları arasında Yuan Hanedanı'nı yöneten Bars Bolud'un (巴爾斯博羅特濟農) torunudur. (Baidu Ansiklopedisi).

- 8 Şahruh (沙哈魯1377-1447), Timurlu Devleti'nin kurucusu Timur'un dördüncü oğludur. Şahruh için Batur unvanının kullanılması ilginçtir. Çünkü Türkçe kaynaklarda adından sonra genellikle bir soyluluk unvanı olan “mirza” kullanılmakta ve Şahruh Mirza olarak geçmektedir. Ancak *Ming Tarihi*'ndeki bu kayıt, Moğol kökenli bir devlet olan Timurlularda da bu unvanın kullanıldığını göstermektedir. Bu da kültürel devamlılık açısından önemlidir.
- 9 Cungar Hanlığı (準噶爾), Batı Moğol halklarından Oyratlar tarafından 1634 yılında kurulmuştur. Detaylı bilgi için bk. (Grousset 563).
- 10 Oyratlar (衛拉特, 厄魯特), Moğolistan'ın batısından Çin'in kuzeybatısına kara olan bölgede yaşayan Moğol kavmidir.
- 11 Hoşut Hanlığı (和碩特) Moğol kökenlidir, 1642 yılında kurulmuş, 1717 yılında Cungarlar tarafından yıkılmıştır.

Kaynaklar

- Baidu Ansiklopedisi*, baidu.com (05.07.2021).
- Clauson, Sir Gerard. *An Etimological Dictionary of Prethirteenth Century Turkish*. Oxford UP, 1972.
- Ercilasun, Konuralp. *Türk Tarihinde Asya Hunları Birinci Hakimiyet Dönemi*. Dergâh, 2019.
- Gömeç, Saadettin Yağmur. *Türk-Hun Tarihi*. Berikan Yayınevi, 2012.
- He, Kele 何克勤. “巴图鲁” 王文雄 (“Ba-tu-lu” Wang Wenxiong).” *贵阳文史* [Guiyang Tarih Dergisi]. no. 3, 2011, ss. 41- 42.
- Hirth, Friedrich. “Sinologische Beiträge zur Geschichte der Türk-Völker. I. Die Ahnentafel Attila's nach Johannes von Thuróc.” *Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences*, vol. 13, no. 2, 1900, ss. 221-261.
- İnayet, Alimcan. “Doğrudan ve Dolaylı Olarak Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, vol. VI, no. 1, 2006, ss. 81-99.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. Ötüken, 2003.
- Ke, Shaomin 柯劭忞. *新元史 Xin Yuan Shi* [Yeni Yuan Tarihi]. 20 Eylül 2021 tarihinde <https://zh.wikisource.org/wiki/%E6%96%B0%E5%85%83%E5%8F%B2/%E5%8D%B7252> adresinden erişildi.
- Luo, Lixin 羅麗馨. *十九世紀前的日韓關係與相互認識* [On Dokuzuncu Yüzyıl Öncesinde Japonya-Kore İlişkileri ve Karşılıklı Anlayış]. Ainosco Press, 2020.
- Moğolların Gizli Tarihi* 元朝秘史. 12 Kasım 2021 tarihinde <https://zh.wikisource.org/wiki/%E5%85%83%E6%9C%9D%E7%A7%98%E5%8F%B2/%E5%8D%B701> adresinden erişildi.
- Onat, Ayşe ve diğeri. *Çin Kaynaklarına Göre Han Hanedanlığı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu, 2004.

- Otkan, Pulat. *Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) göre Hunlar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Ötemiş Hacı. *Çengiz-Nâme*. Haz. İlyas Kemalöđlu, Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Paulenz, Karenina Kollmar. *Moğollar- Cengiz Han'dan Günümüze*. Çev. Hakan Aydın, Runik Kitap, 2020.
- Qi, Zhongming 綦中明 ve Liu, Lihua 刘丽华. "清代 baturu (巴图鲁) 赐号考略 [Qing Dönemi Baturu (Batulu) Unvanı Araştırması]." 湖南广播电视大学学报 [Hunan Radyo ve Televizyon Üniversitesi Dergisi]. no. 61, 2015, ss. 17-23.
- Song, Lian 宋濂. 元史 *Yuan Shi* [Yuan Tarihi]. Zhonghua Shuju, 1975.
- Song, Yue 沈约. 宋書 *Song Shu* [Song Hanedanı Kayıtları]. Zhonghua Shuju, 1975.
- Taşağılı, Ahmet. *Bozkırın Kağanklıkları -Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*. Kronik, 2020.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, sozluk.gov.tr (10.08.2021).
- Türk Dil Kurumu Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, sozluk.gov.tr (10.08.2021).
- Zhao, Erxun 趙爾巽. 清史稿 *Qing Shi Gao* [Qing Tarihi]. Zhonghua Shuju, 1975.
- Zhang, Tingyu 張廷玉. 明史 *Ming Shi* [Ming Tarihi]. Zhonghua Shuju, 1975.

Cultural Heritage Remaining from the Huns: Title of “Batur” in Chinese Sources^{*}

Gökçen Kapusuzoğlu^{**}

Abstract

In the Chinese classics, the main sources for elucidating the early periods of Turkic history, important events and people from many different eras were meticulously recorded. The hundreds of years between the Huns and the Qing Dynasty were also recorded with the same attitude. The name Bahadır/Batur, which was proposed as the Turkic equivalent of the name Chanyu Mo-du, was spelled very differently in Chinese sources and continued to be used in different eras. Especially during the Yuan and Qing Dynasty periods, it is clear from the sources that the name was widely used. This study classifies the different spellings of this name/title according to the sources and shows the purpose and form of use of the words through examples from the records.

Keywords

Chinese Sources, Yuan Dynasty, Qing Dynasty, Mo-du Chanyu, Batur.

^{*} Date of Arrival: 20 November 2021 – Date of Acceptance: 18 April 2022

You can refer to this article as follows:

Kapusuzoğlu, Gökçen. “Hunlardan Kalan Kültürel Miras: Çin Kaynaklarında ‘Batur’ Unvanı.” *bilig*, no. 105, 2023, pp. 39-54.

^{**} Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Department of Foreign Languages – Karaman/Türkiye
ORCID: 0000-0001-6188-1188
gokcen_66@windowslive.com

Культурное наследие хуннов: титул «батур» в китайских источниках*

Гёкчен Капусузоглу**

Аннотация

В китайских классических источниках скрупулёзно зафиксированы основные источники для освещения ранних периодов тюркской истории, важные события и лица самых разных эпох. Сотни лет между гуннами и династией Цин также были записаны с такой же тщательностью. Имя Бахадыр/Батур, которое было предложено в качестве тюркского эквивалента хуннского титула Чаньюй Мо-ду, в китайских источниках писалось совершенно по-разному и продолжало использоваться в разные эпохи. Из источников ясно, что этот титул широко использовался, особенно в периоды династий Юань и Цин. Это исследование классифицирует различные варианты написания этого имени/титула в соответствии с источниками и показывает цель и форму использования слов на примерах из записей.

Ключевые слова

Китайские источники, династия Юань, династия Цин, Мо-ду Чаньюй, Батур.

* Поступило в редакцию: 20 ноября 2021 г. – Принято в номер: 18 апреля 2022 г.

Ссылка на статью:

Кapusuzoglu, Gökçen. “Hunlardan Kalan Kültürel Miras: Çin Kaynaklarında ‘Batur’ Unvanı.” *bilig*, no. 105, 2023, pp. 39-54.

** Д-р, Университет Караманоглу Мехметбей, факультет иностранных языков – Караман/Турция
ORCID: 0000-0001-6188-1188
gokcen_66@windowslive.com